

OSNOVI UPRAVLJANJA OTPADNIM VODAMA

UNIVERZITET U NOVOM SADU
PRIRODNO-MATEMATIČKI FAKULTET NOVI SAD,
DEPARTMAN ZA HEMIJU, BIOHEMIJU I ZAŠTITU
ŽIVOTNE SREDINE

JVP „VODE VOJVODINE“ NOVI SAD
CENTAR IZVRSNOSTI ZA HEMIJU OKOLINE I
PROCENU RIZIKA
UDRUŽENJE ZA UNAPREĐENJE ZAŠTITE ŽIVOTNE
SREDINE „NOVI SAD“

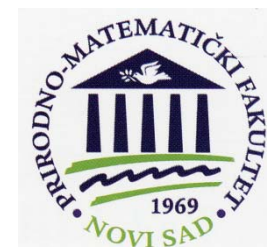

Škola za zaštitu životne sredine
Water workshop

KVALITET VODA

*Novi Sad
7-10. septembar, 2010.*

Profesor dr Božo Dalmacija
Prirodno-matematički fakultet
Departman za hemiju, biohemiju i
zaštitu životne sredine
Novi Sad

Holistički pristup planiranju upravljanja otpadnim vodama zahteva integrisano planiranje zasnovano na tehničkim, institucionalnim i sektorskim mogućnostima.

- 💧 **Tehnička integracija** podrazumeva primenu tehnologija u službi redukcije zagađenja koje se emituje otpadnim vodama.
- 💧 **Institucionalna integracija** znači da sve organizacije koje mogu doprineti upravljanju otpadnim vodama budu uključene u proces sa definisanim ulogama u rešavanju problema.
- 💧 **Sektorska integracija** treba da omogući povezivanje sektora u cilju definisanja najefektivnijeg puta postizanja sinergizma i balansa.

Smernice upravljanja gradskim otpadnim vodama

1. Identifikacija problema

- Monitoring
- Procena i identifikacija potreba za akcijom

2. Planiranje

- Pregled informacija
- Identifikacija potreba i mogućnosti
- Postavljanje ciljeva i formulisanje plana
- Formalno usvajanje

3. Implementacija

- Instrumenti upravljanja
- Operativno upravljanje «on-site»
- Operativno upravljanje infrastrukturom
- Ugovori između institucija
- Jačanje kapaciteta, učešće javnosti

4. Primena i evaluacija

- Operativno upravljanje kvalitetom vode
- Evaluacija

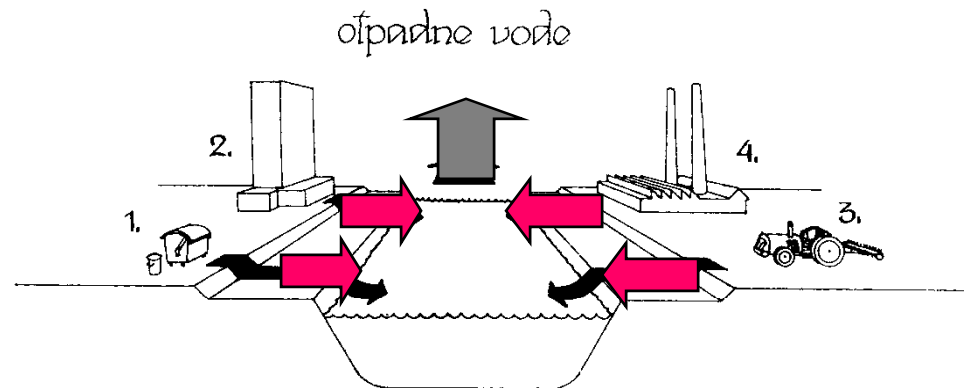
OTPADNE VODE: DEFINICIJE, STANJE

- ❖ Ne postoji opšteprihvaćena definicija otpadne vode.
- ❖ Jedna od mogućih je i sledeća: ***Voda, onečišćena na bilo koji način tokom upotrebe predstavlja otpadnu vodu.***
- ❖ U opštem slučaju otpadna voda je onečišćena rastvorenim i nerastvornim organskim i neorganskim materijama, i mikroorganizmima.

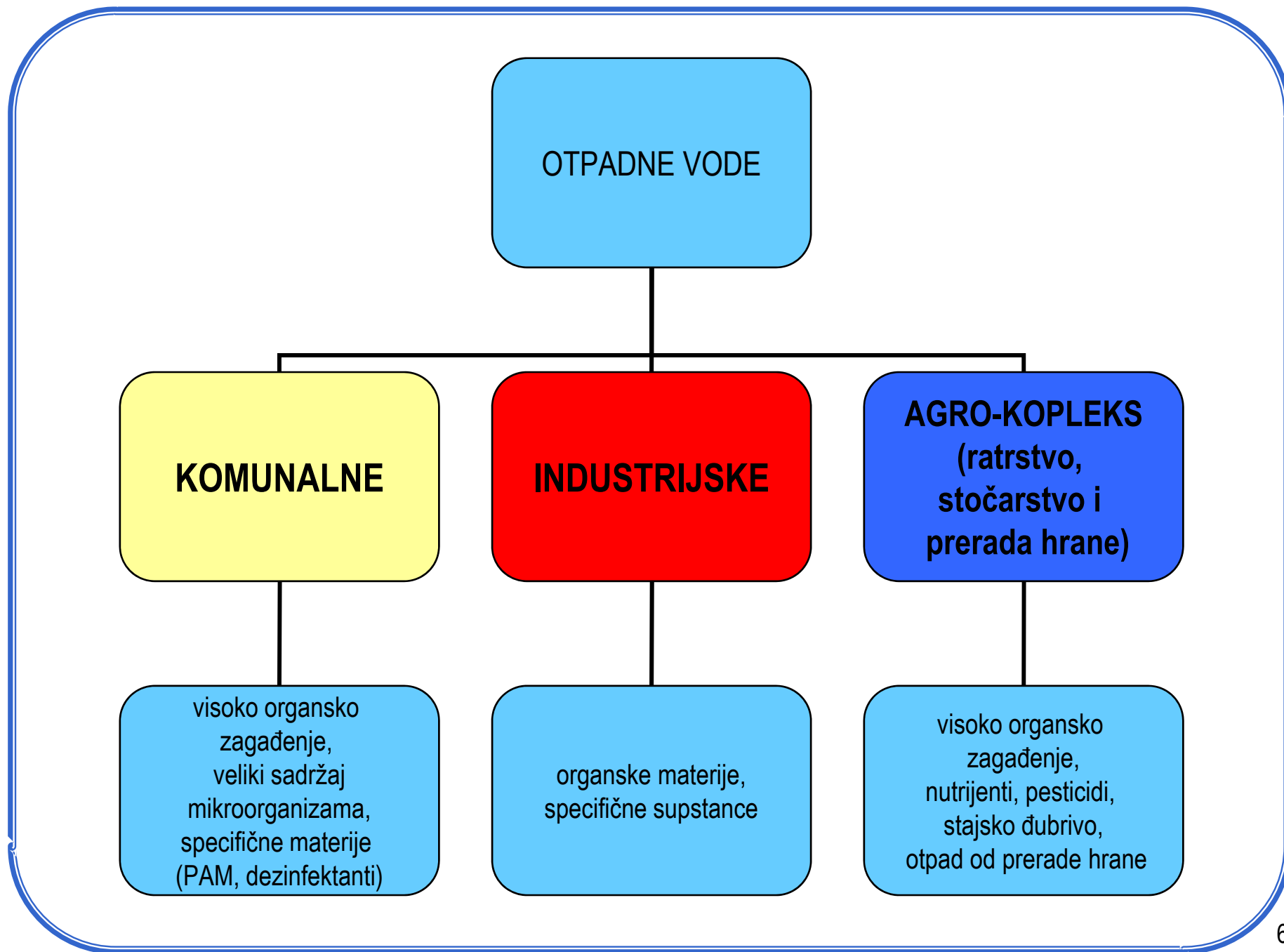

Otpadne vode koje se kanališu i koje je potrebno prečišćavati u različitim tipskim postrojenjima, moguće je podeliti u tri grupe:

- 💧 komunalne otpadne vode
- 💧 industrijske otpadne vode i
- 💧 otpadne vode agro-kompleksa

1. podzemne vode ispod smeštista
2. komunalne otpadne vode
3. slivanje sa poljoprivrednih površina
4. iz industrijskih objekata

Komunalne i industrijske otpadne vode

Ispuštanje u kanalizaciju (planiranje, građenje, upravljanje)

Direktiva o gradskim otpadnim vodama (91/271/EEC)
Ispuštanje industrijskih otpadnih voda -tamo gde je neophodan predtretman
IPPC Direktiva
“ćerke” Direktive (76/464/EEC), Direktiva 2006/11/EC
Direktiva o standardima kvaliteta životne sredine 2008/105/EC

Tretman otpadnih voda

Vrednosti emisionih limita:

Direktiva o gradskim otpadnim vodama (91/271/EEC)
Otpadni mulj:
Direktiva o gradskim otpadnim vodama (91/271/EEC)
Direktiva o otpadnom mulju (86/278/EEC)

Ispuštanje tretiranih otpadnih voda u vodotok

Merenje i monitoring:

Direktiva o gradskim otpadnim vodama (91/271/EEC) (za efluente i značajno ugrožene vode)
Ćerke Direktive (76/464/EEC), Direktiva 2006/11/EC i Direktiva 2008/105/EC

Postizanje standarda kvaliteta:

Direktiva koja se odnosi na vodu za kupanje itd (osetljive zone)
Okvirna Direktiva o vodama, Direktiva 2008/105/EC

Ispuštanje industrijskih otpadnih voda direktno u vodotok

Tretman otpadnih voda

Vrednosti emisionih limita:

Direktiva o gradskim otpadnim vodama (91/271/EEC)
(za ispuštanja iz agro-prehrambene industrije)
IPPC Direktiva
Ćerke Direktive (76/464/EEC), Direktiva 2006/11/EC i Direktiva 2008/105/EC

Otpadni mulj:

Direktiva o gradskim otpadnim vodama (91/271/EEC)
Direktiva o otpadnom mulju (86/278/EEC)
IPPC

Ispuštanje tretiranih otpadnih voda u vodotok

Merenje i monitoring:

Direktiva koja se odnosi na vodu za kupanje (oblast namenjena za kupanje)
Okvirna Direktiva o vodama (opšte odredbe za monitoring vodnih tela)
Ćerke Direktive (76/464/EEC), Direktiva 2006/11/EC i Direktiva 2008/105/EC

Postizanje standarda kvaliteta:

Direktiva koja se odnosi na vodu za kupanje itd.(osetljive zone)
Okvirna Direktiva o vodama, Direktiva 2008/105/EC

Komunalne i industrijske otpadne vode
(kako je to regulisano kod nas)

Ispuštanje u kanalizaciju
planiranje, građenje, upravljanje:
Direktiva o gradskim otpadnim vodama (91/271/EEC), **Ispuštanje industrijskih otpadnih voda** - tamo gde je neophodan predtretman -?,
Gradska odluka o sanitarno-tehničkim sulovima ispuštanja u kanakizaviju
IPPC Direktiva, -? (**Zakon o integrisanom sprečavanju I kontroli zagađivanja, Sl.Glasnik RS 135/04**), **Zakon o vodama RS 30/2010**
Ćerke Direktive (76/464/EEC), -? **Zakon o vodama (Sl. glasnik RS 30/2010), PRAVILNIK o opasnim materijama u vodama, Sl. Glasnik SRS, 31/82**

Tretman otpadnih voda

Ispuštanje industrijskih otpadnih voda direktno u vodotok
- ?, Zakon o vodama (Sl. glasnik RS 30/2010), Pravilnik o opasnim materijama Sl.list SFRJ, 31/82

Uredba o kategorizaciji vodotoka, Sl.glasnik SRS, br.5/68, 03. 02. **1968.**, str. 61-64

Uredba o klasifikaciji voda međurepubličkih vodotoka, međudržavnih voda i voda obalnog mora Jugoslavije, Sl. list SFRJ, br. **6/78**

Odluka o maksimalno dopuštenim koncentracijama radionukleida i opasnih materija u međudržavnim vodama i vodama obalnog mora, Sl. list SFRJ, br. **8/78**;

Pravilnik o opasnim materijama, Sl.glasnik SRS, br.31/82, 19. 06. **1982.**, str. 1516-1518

Mere zaštite voda obezbeđuju sprečavanje ili ograničavanje unošenja u vode **opasnih, otpadnih i drugih štetnih materija**, praćenje i ispitivanje kvaliteta površinskih i podzemnih voda, kao i kvaliteta otpadnih voda i njihovo prečišćavanje, **Zakon o zaštiti životne sredine, Sl. Glasnik RS br. 135/04**

Tretman otpadnih voda

PREČIŠČAVANJE

Vrednosti emisionih limita:

Direktiva o gradskim odpadnim vodama (91/271/EEC)

Otpadni mulj:

Direktiva o gradskim odpadnim vodama (91/271/EEC), Direktiva o otpadnom mulju (86/278/EEC)

Kod nas: Granične vrednosti emisija zagađujućih materija na mestu ispuštanja u životnu sredinu i nivo emisije zagađujućih materija u životnoj sredini utvrđuje Vlada.

Uredba o kategorizaciji vodotoka, Sl.glasnik SRS, br.5/68, 03. 02. 1968., str. 61-64

Uredba o klasifikaciji voda međurepubličkih vodotoka, međudržavnih voda i voda obalnog mora Jugoslavije, Sl. list SFRJ, br. 6/78

Odluka o maksimalno dopuštenim koncentracijama radionukleida i opasnih materija u međudržavnim vodama i vodama obalnog mora, Sl. list SFRJ, br. 8/78;

Pravilnik o opasnim materijama, Sl.glasnik SRS, br.31/82, 19. 06. 1982., str. 1516-1518

Ispuštanje tretiranih otpadnih voda u vodotok

Vrednosti emisionih limita:

Direktiva o gradskim odpadnim vodama (91/271/EEC)

(za ispuštanja iz agro-prehrambene industrije)

IPPC Direktiva

Čerke Direktive (76/464/EEC) i Direktiva 2008/105/EC

Otpadni mulj:

Direktiva o gradskim odpadnim vodama (91/271/EEC)

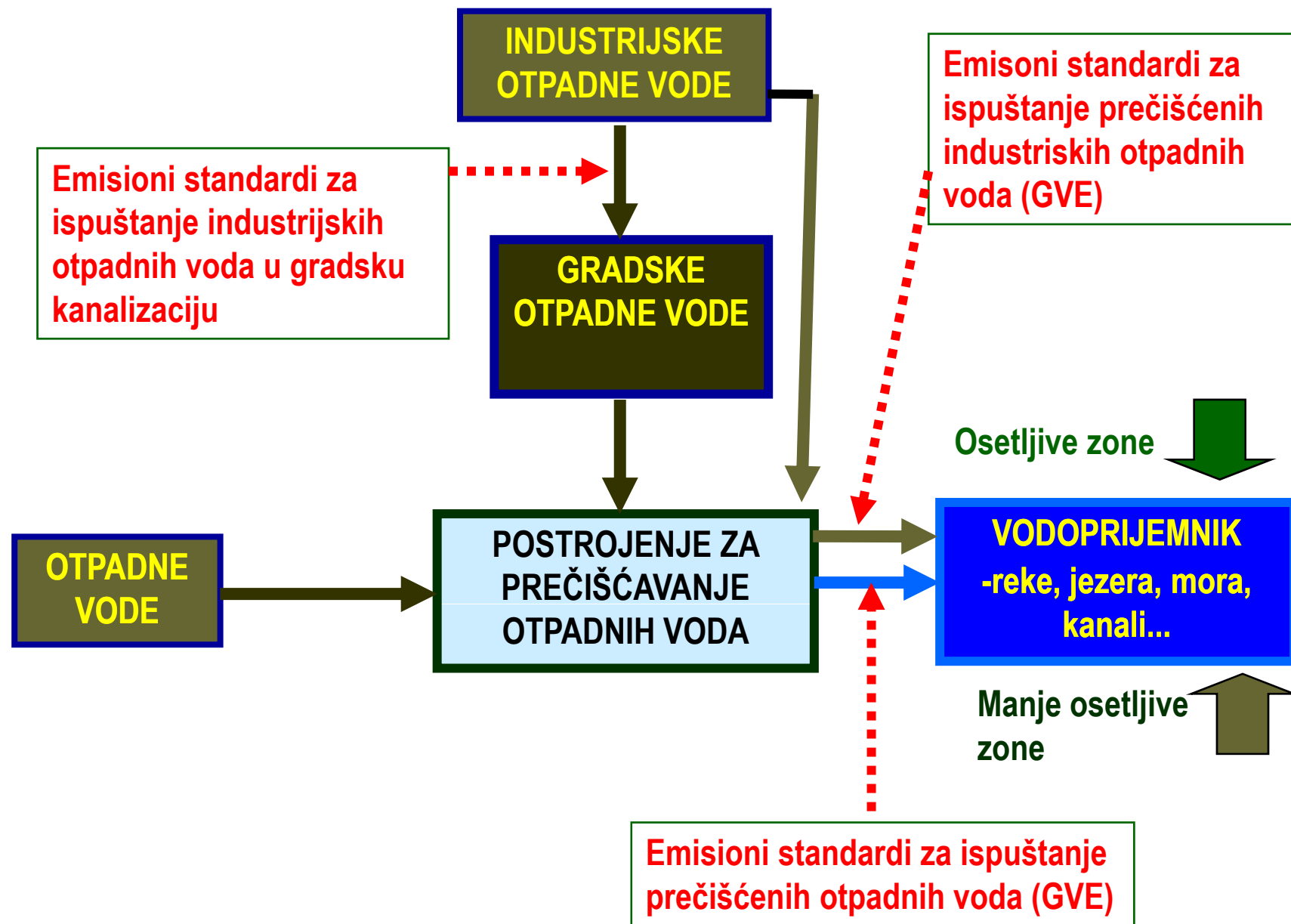
Direktiva o otpadnom mulju (86/278/EEC)

IPPC

Kod nas: Granične vrednosti emisija zagađujućih materija na mestu ispuštanja u životnu sredinu i nivo emisije zagađujućih materija u životnoj sredini utvrđuje Vlada – za sada nisu još donete.

Ispuštanje tretiranih otpadnih voda u vodotok

ŠEMA UPRAVLJANJA OTPADNIM VODAMA

KOMUNALNE OTPADNE VODE

Veći deo komunalnih otpadnih voda čine upotrebijene vode iz domaćinstava.

Za njih je karakterističan konstantan sastav u jednom regionu u dužem periodu, kao rezultat životnog standarda i načina življenja stanovništva.

Njihova količina i opterećenje zagađujućim materijama može se izraziti putem normativa, tj. standardnim vrednostima po stanovniku.

**BIRAZGRADLJIVE
ORGANSKE MATERIJE**

**AZOTNA I FOSFORNA
JEDINJENJA**

KOMUNALNE OTPADNE VODE

MIKROORGANIZMI

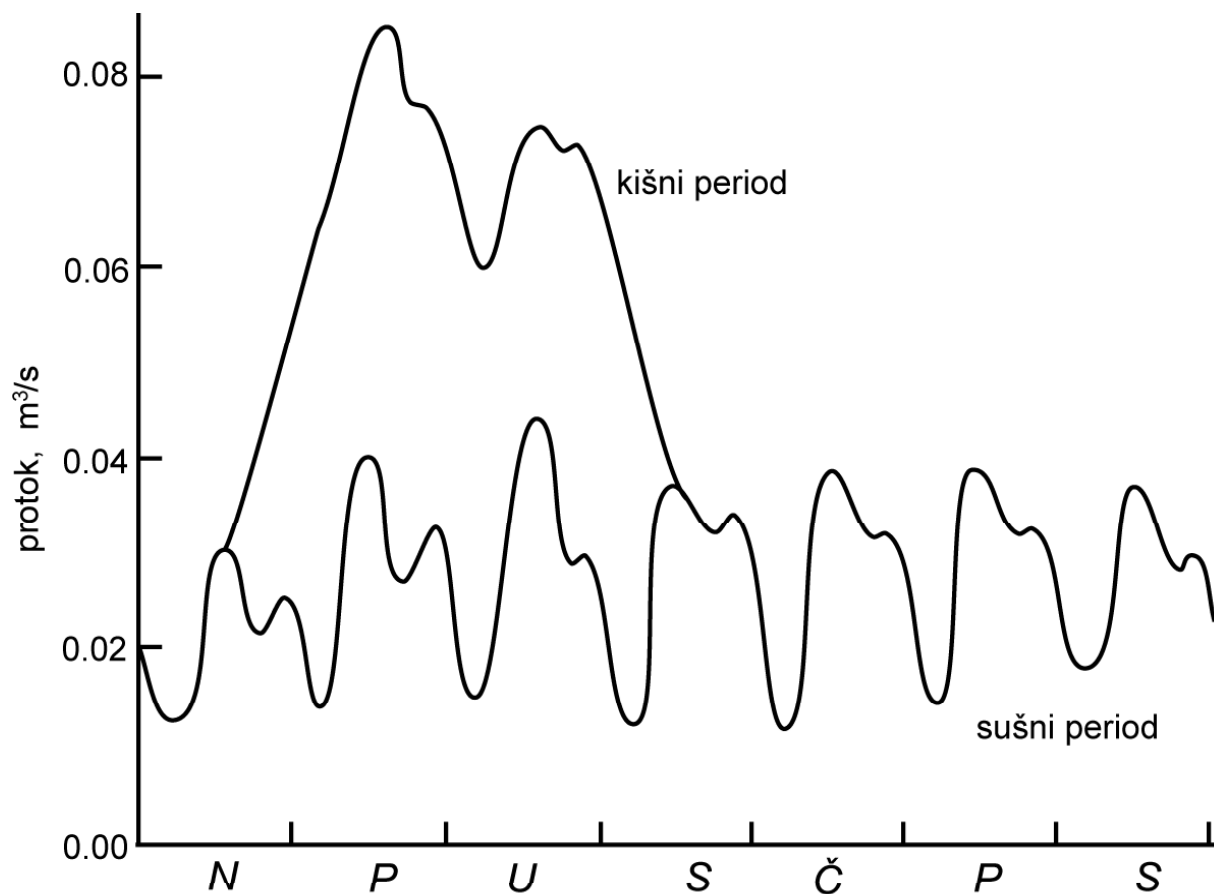
**MASNOĆE
DETERDŽENTI**

Zagađenje po ES komunalnih otpadnih voda

Parametar	Jedinica mere	Vrednost
BPK ₅	<i>g/ES·dan</i>	60
HPK	<i>g/ES·dan</i>	120 - 150
Suspendovane materije	<i>g/ES·dan</i>	70 - 90
Ukupan azot	<i>g/ES·dan</i>	12 - 15
Ukupan fosfor	<i>g/ES·dan</i>	2,5 - 3

- Količina otpadne vode nastala po stanovniku dnevno u principu raste sa veličinom naselja, kao i sa promenom načina življenja.
- Ove količine takođe variraju i od nivoa razvoja i odnosa stanovništva prema racionalnoj upotrebi vode za piće.
- U ruralnim centrima je to ispod 150 l/stanovniku dnevno,
- U gradskim područjima produkcija otpadne vode dostiže 200 l/stanovniku dnevno, za gradove sa nekoliko desetina hiljada stanovnika.
- **U većim gradovima u kanalizaciju često dospeva i voda malih potoka i dreniranja visokih podzemnih voda.**

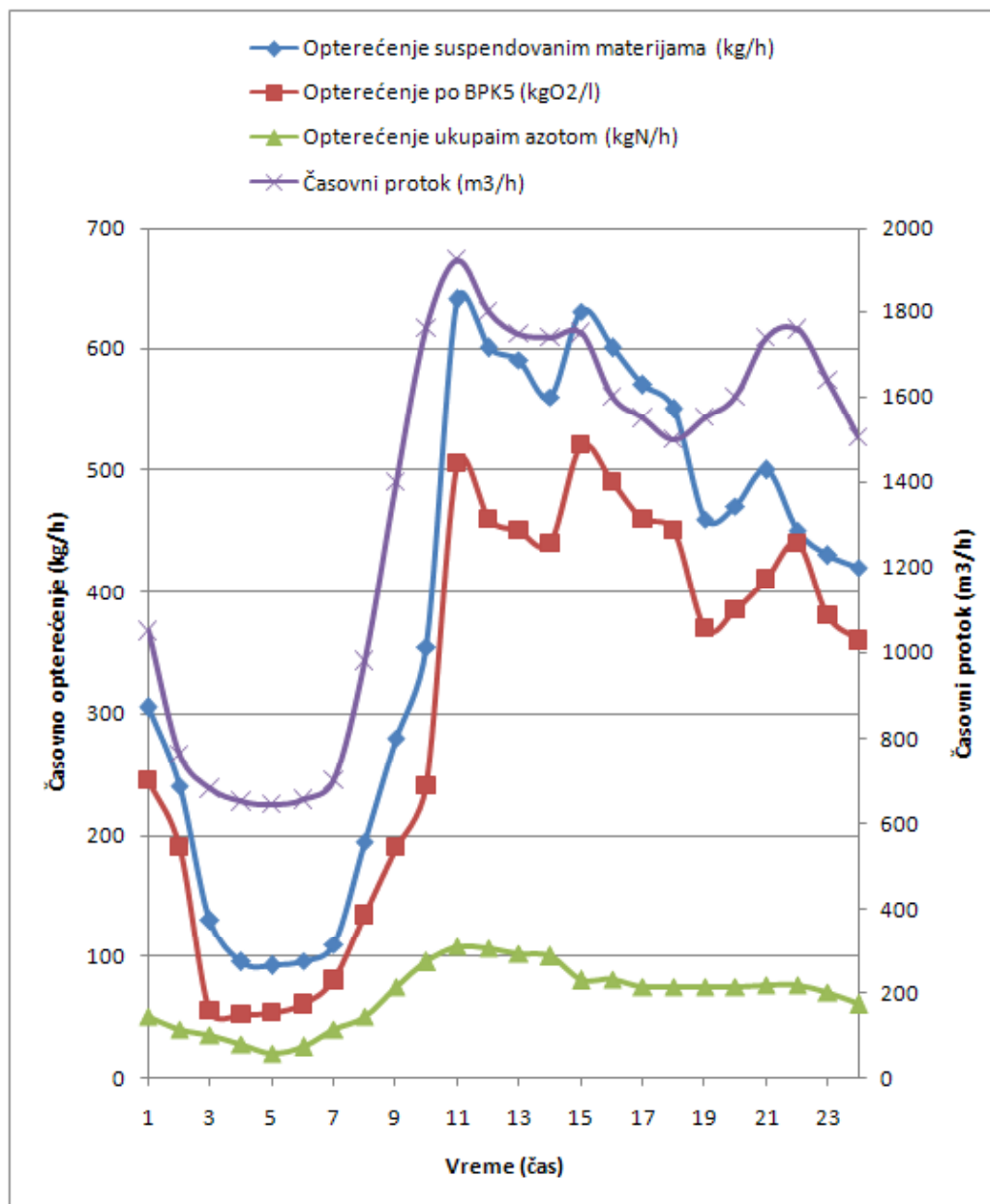
Uobičajne dnevne i nedeljne varijacije protoka komunalne otpadne vode

Dnevna fluktuacija otpadne vode u naselju

Dnevna fluktuacija zagađenja
i protoka

Opterećenje	Max/min
Protok	2,98
Suspendovane materije	6,96
BPK ₅	9,71
Ukpni azot	5,40

Osobine komunalnih odpadnih voda (Degremont, 2007)

Parametar	Opseg varijacije	Taloživa frakcija (%)
pH	7,5-8,5	
Suvi ekstrakt, mg/l	500-1500	10
Ukupne suspendovane materije, mg/l	150-500	50-70
BPK ₅ , mgO ₂ /l	100-400	25-40
HPK, mgO ₂ /l	300-1000	25-40
TOC, mg/l	100-300	
Ukupni azot, mgN/l	30-100	8-12
NH ₄ -N, mgN/l	20-80	0
NO ₂ -N, mgN/l	<1	0
NO ₃ -N, mgN/l	<1	0
Deterdženti, mg/l	6 – 13	0
Ukupni fosfor, mgP/l	4 – 18	10 – 20
Lipidi, mg/l	50 – 120	8 – 20

U anaerobnim uslovima u kanalizacionoj mreži nastaju sulfidi od sulfata.

Važnu ulogu u produkciji sulfida u kanalizacionoj mreži imaju sledeći faktori:

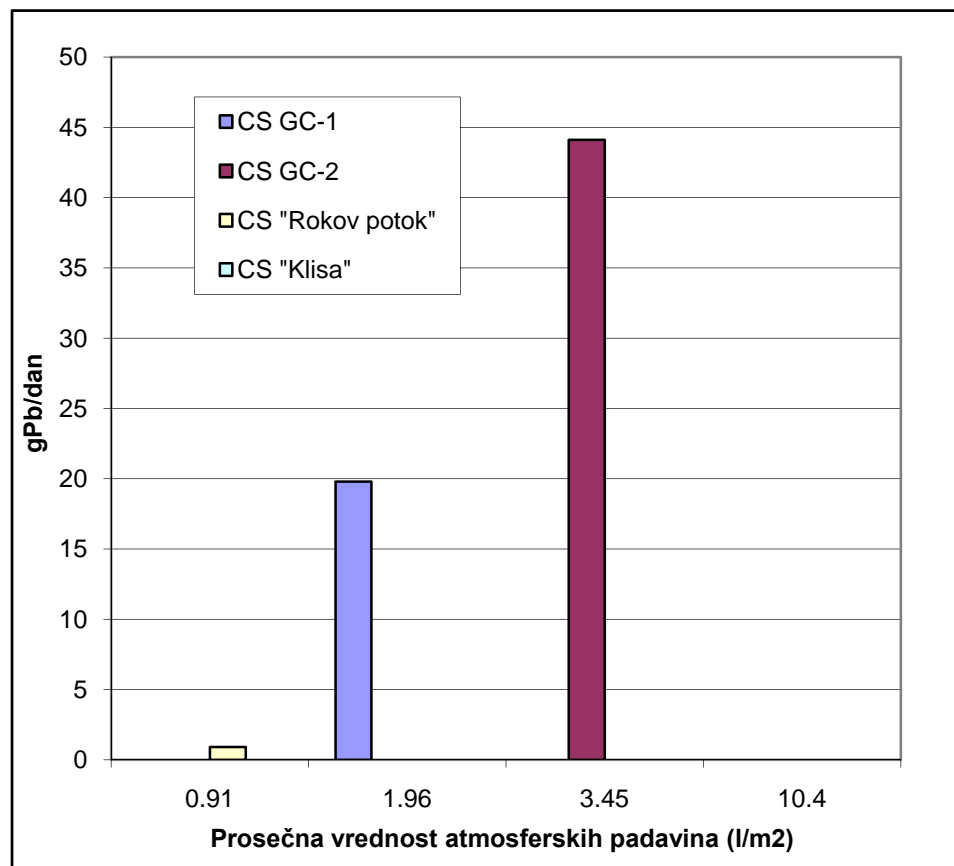
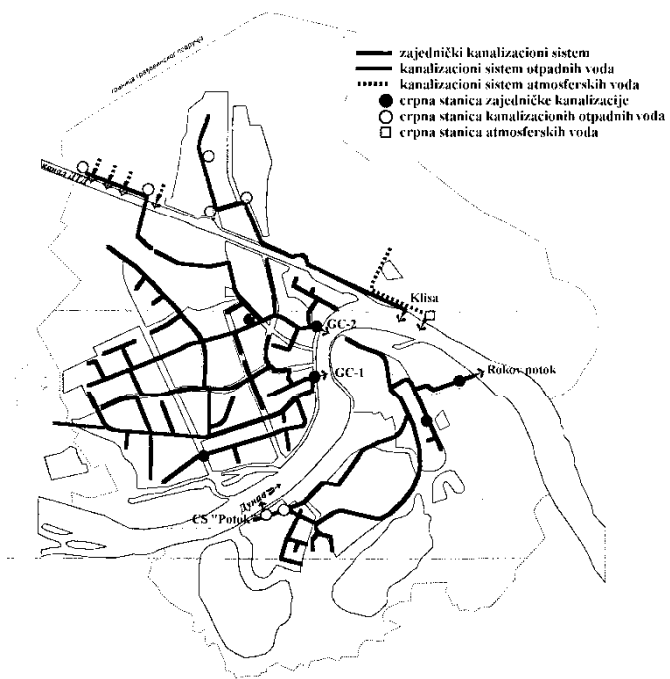
- temperatura: ispod 15°C retko se nađu vrednosti S^{2-} iznad 2-3 mg/l;
- sadržaj SO_4^{2-} u otpadnoj vodi;
- koncentracija zagađenja: veći sadržaj organskih materija, brži su anaerobni procesi koji snabdevaju sumpor redukujuće bakterije sa hranom;
- vreme boravka otpadne vode u kanalizacionom sistemu, pa stoga i dužina mreže i brzina protoka kroz mrežu.

Atmosferske padavine u kombinovanim kanalizacionim sistemima ili čak u separatnim mogu uticati na značajno povećanje količine zagađenja u komunalnim otpadnim vodama.

PRIMER: Procentualni odnos opterećenja vode metalima u Njujorškom zalivu

Metali	Direktno u zaliv		Obalna zona				
	Voda iz brodova	Atmosferska voda	Otpadne vode		Izlivi		
			Komunalna	Industrijska	Prosek	Gradska	Podzemna
Cd	82	2	5	0,6	5	5	<1
Cr	50	1	22	0,8	10	16	<1
Cu	51	3	11	9	10	16	<1
Fe	79	3	5	0,5	6	6	<1
Hg	9	-	71	2	13	5	
Pb	44	9	19	3	6	19	<1
Un	29	18	8	2	21	22	<1

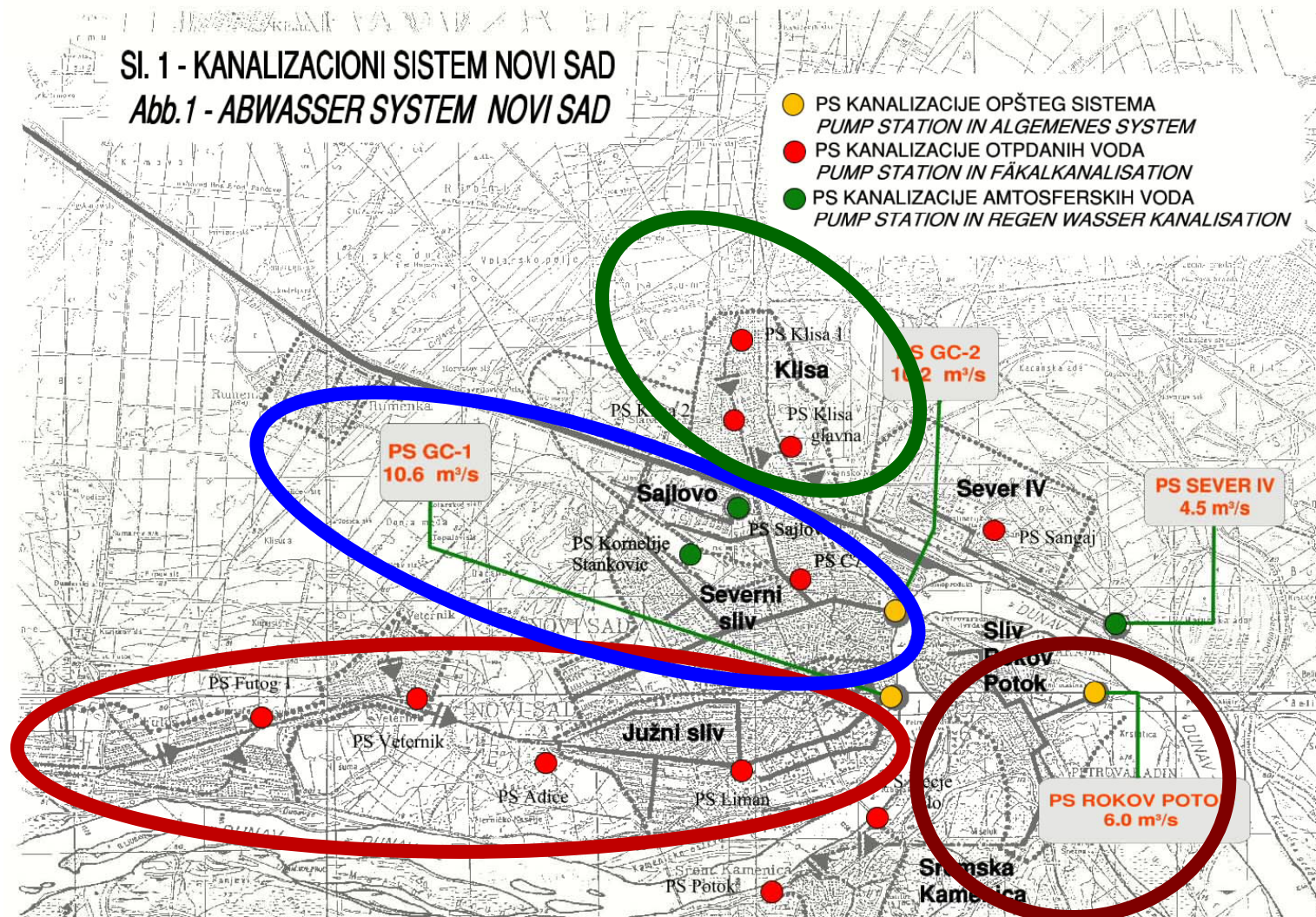
Povećanje opterećenja olovom otpadnih voda grada Novog Sada pri atmosferskim padavinama

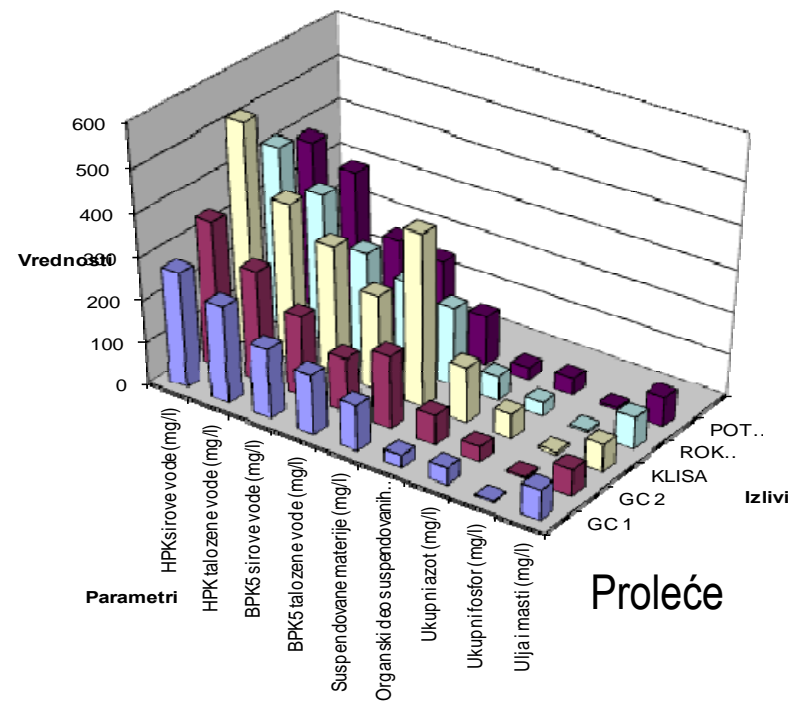
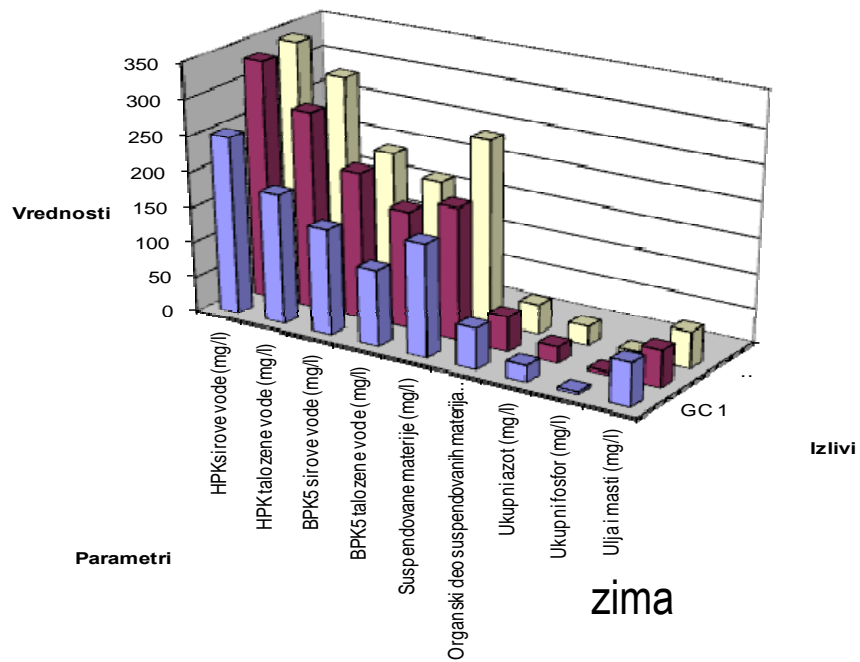
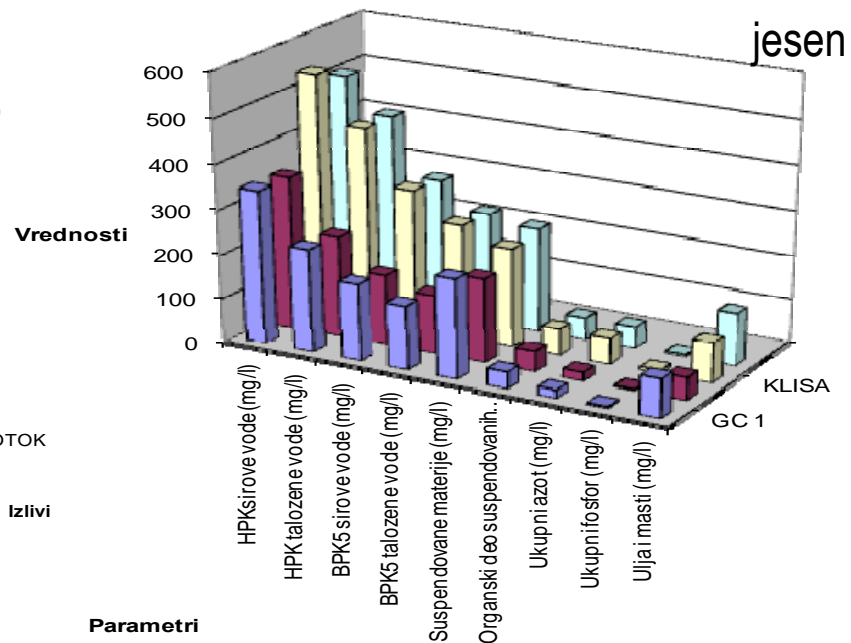
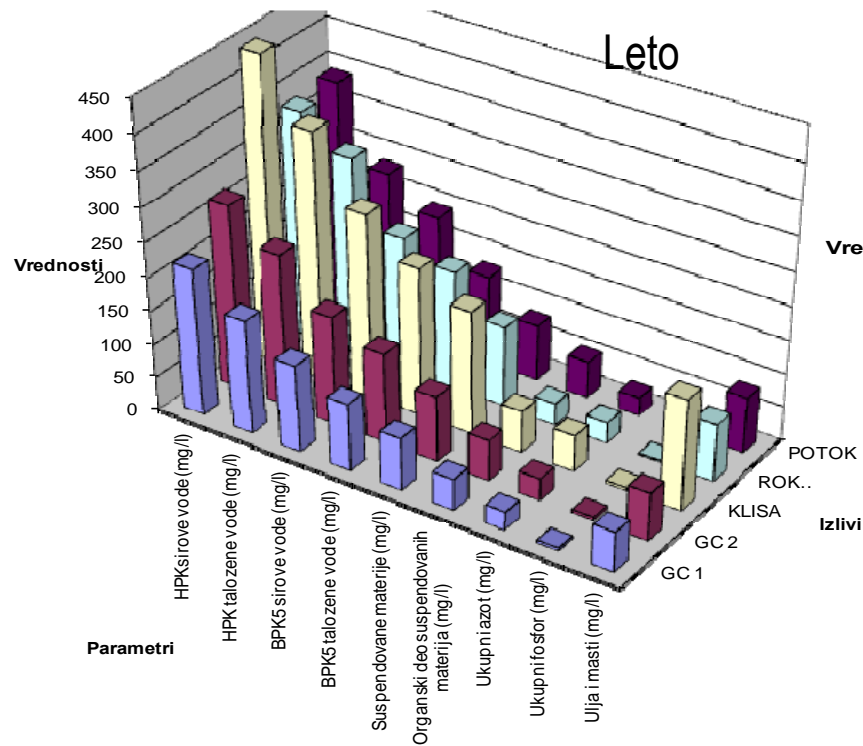

Kvalitet komunalnih otpadnih voda u jednom naselju zavisi od:

- Načina življenja stanovništva i njihovog životnog standarda.
- Načina odvođenja otpadnih voda, tj. da li je sistem separatan ili zajednički sa atmosferskom kanalizacijom.
- Obima i vrste industrije koja se nalazi u naselju, tj. ako se industrijske otpadne vode kanališu zajedno sa komunalnim, od stepena u kojem je urađen predtretman industrijskih otpadnih voda.

Primer: Otpadne vode Novog Sada

Uticaj industrijskih otpadnih voda

- Udeo industrijskih otpadnih voda u gradskim otpadnim vodama stalno se povećava; **prerada mešavine ovih voda je često.**
- Gradske otpadne vode su mešavina industrijskih i komunalnih otpadnih voda**
- Ekonomičnija nego odvojena prerada, ali **ako u otpacima ima još toksičnih materija ili bioloških inhibitora, neophodno je izvršiti prethodnu preradu u samoj fabrici.**

- Količine industrijskih otpadnih voda i uticaj koji one vrše na gradski efluent mogu se proceniti **upoređivanjem osobina gradskog efluenta koji sadrži industrijske otpadne vode s osobinama efluenta u kojem ovih voda nema.**
- Pri tome se uzimaju u obzir sledeći kriterijumi:
  - Biodegradabilnost
  - Prisustvo amonijaka
  - Uticaj pH
  - Redoks potencijal
  - Toksičnost

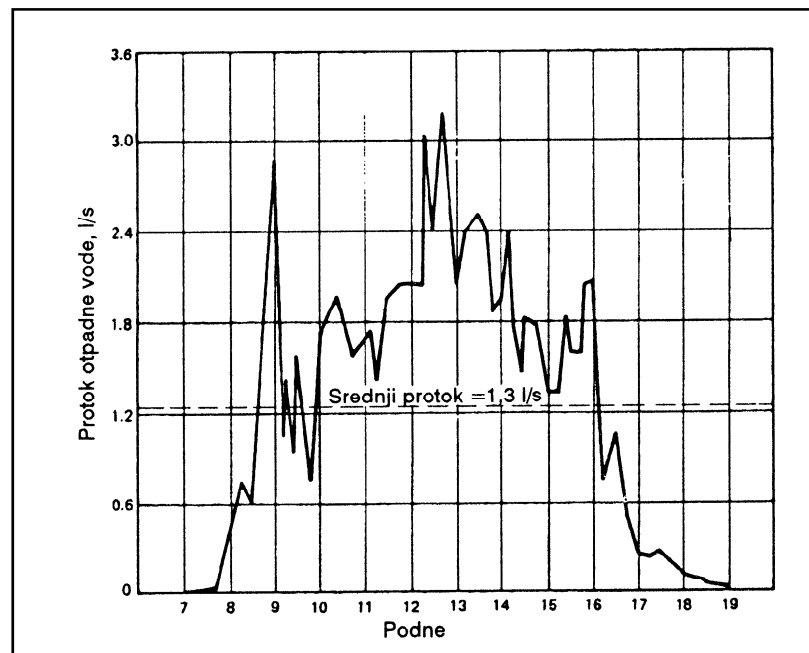

Toksičnost industrijskih otpadnih voda

- Ako u vodi ima teških metala Cu^{2+} , Cr^{6+} , Cd^{2+} , makar i u malim količinama (na primer 0,1 mg/l), delovanje bakterija može da bude potpuno onemogućeno.
- Sulfidi, u koncentraciji od 25 mg/l, potpuno zaustavljaju biološke procese u neaklimatizovanom aktivnom mulju.
  - Adaptiranje u trajanju od nekoliko dana povećava stepen tolerancije i do 100 mg/l.
- Postoji veliki broj toksičnih materija; njihovo izlivanje u kanalizacionu mrežu, a pogotovo njihovo izlivanje u prirodnu sredinu je zakonom zabranjeno (cijanidi, hidroksilna ciklična jedinjenja, itd. . . .).
- I neke farmaceutske materije mogu štetno da deluju na razvoj bakterija (antibiotici, itd. . . .).

Industrijske otpadne vode

Za razliku od komunalnih otpadnih voda, čiji je sastav uglavnom poznat, karakterizacija i prečišćavanje otpadnih voda iz različitih industrijskih pogona retko trpi uopštavanje i tipiziranje.

PROCESNE OTPADNE VODE

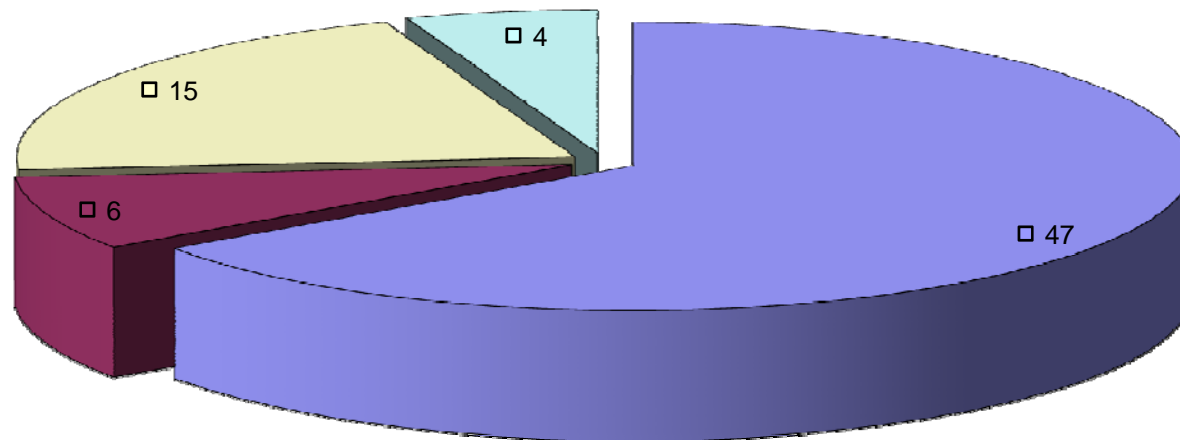
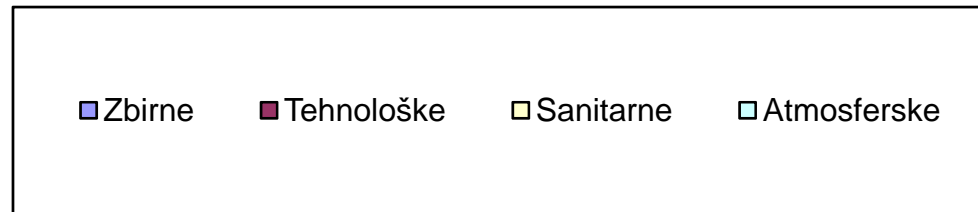
RASHLADNE

INDUSTRIJSKE OTPADNE VODE

**OTPADNA VODA OD ČIŠĆENJA
OPREME I POSTROJENJA**

**SANITARNE OTPADNE
VODE**

PRIMER: Vrste izliva industrijskih otpadnih voda u gradsku kanalizaciju Novog Sada

KARAKTERISTIKA OTPADNIH VODA PO GRANAMA INDUSTRIJE JE SLEDEĆA

<p style="text-align: center;">Hemijsku, naftna i petrohemijska industrija</p> 	<p>Velika potrošnja vode. Voda se troši za tehnološke svrhe, napajanje kotlova i rashlađivanje. Sastav otpadnih voda zavisi od vrste sirovina, proizvoda i od tehnološkog postupka. Specifični parametri zagađenja ove grane su: temperatura, pH, suspendovane materije, organske materije, azot, fosfor, nitrati, sulfati, kalijum, kalcijum, fluoridi, arsen, nikl, hrom, hloridi, olovo, cink, bakar, fenoli, ugljovodonici, cijanidi, titan, silikati, merkaptani, sulfidi, ulja, masti itd.</p>
<p style="text-align: center;">Prehrambena industrija</p> 	<p>U toj grani se voda troši za transport sirovina, izluživanje korisnih sastojaka, termičku obradu gotovih proizvoda, rashlađivanje, čišćenje opreme i prostorija. Najznačajnije industrije koje se svrstavaju u ovu granu su: šećerane, pivare, mlekare, fabrike za preradu voća i povrća, industrija vrenja, mesna industrija i industrija konditorskih proizvoda. Karakteristični parametri zagađenja ove grane su: taložive materije, suspendovane materije, organske materije, azot, fosfor, ulje, masnoća, hloridi i temperatura.</p>
<p style="text-align: center;">Industrija papira</p> 	<p>Uloga vode u ovoj industriji je tako velika da se često smatra kao "<i>druga sirovina</i>" pored biljnih tkiva. Voda služi pre svega kod izluživanja sirovina, a zatim kod stvaranja pulpe za presovanje papira. Karakteristični parametri zagađenja ove grane su: pH, suspendovane materije, organske materije, boje, teški metali, sulfidi, fenoli, azot i fosfor</p>
<p style="text-align: center;">Kožarska i tekstilna industrija</p> 	<p>Voda se troši za pripremu sirovine i za doradu proizvoda. Karakteristični parametri zagađenja ove grane su: temperatura, pH, taložive materije, suspendovane materije, boje, rastvorne neorganske materije, organske materije, hrom, sulfidi, fenoli, ulja, masnoća.</p>
<p style="text-align: center;">Metaloprerađivačka industrija</p> 	<p>Voda se troši za rashlađivanje i u procesu termičke obrade i površinske zaštite metala. Količina otpadnih voda ove grane je relativno mala, ali je zagađenje specifično i veliko. Karakteristični parametri su: pH, ulje, masnoća, hrom, olovo, cink, kadmijum i fenol.</p>
<p style="text-align: center;">Otpadne vode stočarstva</p> 	<p>Otpadne vode potiču prvenstveno sa stočnih farmi sa tečnim izđubrivanjem. Količina i sastav tečnog stajnjaka na jednoj farmi zavisi od više faktora, kao što su brojno stanje, tehnologija ishrane, način izđubrivanja i sl. Sa tog aspekta u Jugoslaviji vlada veliko šarenilo. Glavna karakteristika tečnog stajnjaka je visoko organsko zagađenje. Pri tome znatan deo prisutnih organskih materija se nalazi u taložnom suspendovanom obliku. Posebna karakteristika ovih otpadnih voda je visok sadržaj amonijaka usled čega imaju izražen alkalni karakter.</p>

Štetne materije u industrijskim otpadnim vodama

- Toksični joni metala, koji negativno utiču na biološku razgradnju organskih materija.
- Kiseline i baze, koje izazivaju koroziju vodova, objekata, opreme, utiču na proces taloženja, usporavaju ili zaustavljaju biološke procese, prouzrokuju miris i intenzivnu boju.
- Zapaljive materije, koje dovode do požara i eksplozije.
- Masnoće, začepjavaju otvore, vodove i crpke, preopterećuju digestore.
- Otrovnii gasovi, opasni su za osoblje na sistemu za prečišćavanje.
- Deterdženti, izazivaju penu kod aeracije.
- Vlasknaste materije, začepjavaju otvore, opterećuju digestore, remete redovno funkcionisanje crpki.
- Kamenčići i pesak, začepjavaju vodove, talože se u objektima, izazivaju abraziju crpki, remete funkcionisanje rešetki i sita
- Fenol i ostale toksične materije.

Izbor polutanata u otpadnoj vodi koji treba ukloniti i potreban nivo njegovog uklanjanja se rešava za svaki slučaj posebno. Pri tome se moraju uzeti u obzir:

- uslovi okoline,
- primeniti odgovarajuća naučna saznanja,
- voditi računa o iskustvima iz prakse i
- voditi računa o zakonskoj regulativi koja se odnosi na normiranje maksimalno dozvoljenih koncentracija (GVE) zagađujućih materija pojedinih efluenata
  - efluenata koji se ispuštaju u javnu kanalizaciju ili
  - u vodoprijemnik.

HVALA NA PAŽNJI !